

ALGEMEEN CONTRACTENRECHT

Algemeen contractenrecht

Handboek voor nu en straks

Ignace CLAEYS
Thijs TANGHE

Tweede editie

2022

 INTERSENTIA

Antwerpen – Gent – Cambridge

Algemeen contractenrecht. Handboek voor nu en straks. Tweede editie
Ignace Claeys en Thijs Tanghe

© 2022 Lefebvre Sarrut Belgium NV
Hoogstraat 139/6 – 1000 Brussel

ISBN 978-94-000-1381-0 (hardcover)
ISBN 978-94-000-1382-7 (paperback)
D/2022/7849/34
NUR 822
Gedrukt in de Europese Unie

Verantwoordelijke uitgever: Paul-Etienne Pimont, Lefebvre Sarrut Belgium NV
Lay-out: Crius Group, Hulshout
Omslagontwerp: Danny Juchtmans / www.dsigngraphics.be
Omslagbeeld (paperback): Julie Claeys

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Ondanks alle aan de samenstelling van de tekst bestede zorg, kunnen noch de auteurs noch de uitgever aansprakelijkheid aanvaarden voor eventuele schade die zou kunnen voortvloeien uit enige fout die in deze uitgave zou kunnen voorkomen.

VOORWOORD VOOR DE JURIST

Dit handboek is gegroeid uit het eerste deel van de jaarlijks aangepaste cursusnotities die sinds 2006 aan de UGent voor het vak Verbintenissenrecht zijn gebruikt. Oorspronkelijk was het doel om die cursusnotities hier en daar wat op te frissen, maar dat was zonder Thijs Tanghe gerekend, die er niet alleen bijzonder veel tijd voor heeft uitgetrokken en er zelfs een sabbatical van enkele maanden voor overhad, maar met zijn cartesiaanse geest er mee zijn stempel op heeft gedrukt. Dankzij een intensieve pingpongsamenwerking lijkt het boek niet veel meer op die oude cursusnota's.

Zoals bij elk boek, moesten we keuzes maken. We zijn vertrokken, niet vanuit de verbintenis, maar vanuit het contract. Dit boek gaat over het algemeen contractenrecht, wat sommigen, al dan niet bewust dubbelzinnig, het gemeen contractenrecht noemen. Dat is het recht dat van toepassing is op contracten voor zover bijzondere wetgeving er niet van afwijkt. Dat belet uiteraard niet dat een aantal regels uit het algemeen deel van verbintenissen bij een contractueel vraagstuk ook een rol zullen spelen, zonder dat deze in dit boek ook aan bod komen. We denken dan vooral aan de uitvoering of betaling van verbintenissen, maar ook aan regels inzake bijvoorbeeld schuldvergelijking of schuldvernieuwing, of aan regels inzake de hoofdelijke of in solidum aard van verbintenissen.

Hoewel onze focus dus niet ligt op de vele bijzondere categorieën of types van contracten, hebben we er toch voor gekozen om geregeld terug te koppelen naar een aantal afwijkende wettelijke regels voor bijzondere contracten. Dat doen we uiteraard niet exhaustief, maar louter bij wijze van voorbeeld, om in gedachten te blijven houden dat er telkens bijzondere regels kunnen bestaan. Daarom krijgen in het bijzonder de regels inzake onrechtmatige bedingen voor consumenten- en ondernemingscontracten de nodige aandacht.

Daarnaast hebben we gepoogd om het handboek zo veel mogelijk zowel vanuit een wetenschappelijke hoek als vanuit een praktijkgericht perspectief te behandelen. De rechtspraktijk kan sowieso niet zonder de nodige theorievorming en systematisering¹, zodat theoretische discussies niet worden geschuwd, soms met een blik over de grenzen heen waar nuttig, maar beknopt. Zo behandelden we de sancties voor een wanprestatie in één deel samen met de mogelijke wijzen van beëindiging omdat de jurist ze in de praktijk vaak tegen elkaar moet afwegen én omdat de gezamenlijke behandeling ervan diverse interessante wetenschappelijke

---

¹ Over die schijnbare tegenstelling tussen praktijk en theorie, P. WESTERMAN en M. WISSINK, "Rechtsgeleerdheid als rechtswetenschap", *NJB* 2008, 507.

inzichten oplevert. Zoals Weinrib beklemtoont: “*abstract theory is the friend of legal practice, not its competitor*”.²

De praktische invalshoek blijkt ook uit de aandacht die we gaven aan de wijze waarop partijen met contractuele clausules kunnen afwijken van het algemeen contractenrecht.

Het moeilijkst was om te beslissen wat we doen met het nieuwe verbintenissenrecht dat, voortgaand op het recente federale regeerakkoord en de beleidsnota van Justitie³, in aantocht is. De stap naar een nieuw Burgerlijk Wetboek (als zodanig in werking sinds 1 november 2020⁴) is gezet, zodat de terugweg niet realistisch lijkt. We hebben er daarom voor gekozen om het heden en de toekomst (het nu en straks) van het algemeen contractenrecht in één adem te behandelen, al was het maar omdat we nog jarenlang met de twee sets van regels zullen moeten blijven jongleren en de afgestudeerde studenten ons geen luiheid verwijten door alleen het oude recht te hebben meegegeven (het is minstens onze morele plicht). Met de toekomst bedoelen we dan de tekst van het Wetsvoorstel Verbintenissen dat een Boek 5 Verbintenissen in het nieuwe Burgerlijk Wetboek beoogt in te lassen⁵, dat hopelijk nog met amendementen op een aantal punten wijzigingen zal ondergaan. Intussen is ook een Boek 1 klaar met de algemene bepalingen die ook voor het contractenrecht relevant zijn.⁶ Het is verrassend licht gebleken om de twee (heden en toekomst) naast elkaar te bespreken, wat er ongetwijfeld mee te maken heeft dat het Wetsvoorstel Verbintenissen voornamelijk een codificatie van de bestaande rechtspraak en rechtsleer is. Belangrijke veranderingen ingevolge het Wetsvoorstel Verbintenissen komen daarom in de hoofdtekst naast het huidige recht aan bod, terwijl de teksten van het Wetsvoorstel Verbintenissen die hoofdzakelijk een reflectie zijn van het huidige recht, naar de voetnoten zijn verwezen.

Dit boek zal niet voor elk contractueel probleem dé oplossing bieden. In elk geval kan de oplossing niet worden gevonden zonder een lezing van het document waarin partijen een contract meestal tot uitdrukking brengen. Ongetwijfeld hebben we ook hier en daar wel een belangrijk geacht arrest niet vermeld.⁷ Nog groter was onze selectie in rechtsgeleerde bijdragen, omdat allesomvattende voetnoten

² E.J. WEINRIB, *Corrective Justice*, Oxford, Oxford University Press, 2016 (paperback), 313.

³ https://www.belgium.be/sites/default/files/Regeerakkoord_2020.pdf, p. 72. Zie ook de Algemene beleidsnota van Justitie van 4 november 2020, *Parl.St.* Kamer 2020-21, nr. 55-1580/016, p. 9.

⁴ Zie *infra* nr. 20.

⁵ Wetsvoorstel houdende Boek 5 “Verbintenissen” van het Burgerlijk Wetboek, *Parl.St.* Kamer 2020-21, nr. 55-1806/001. Dit is een licht aangepaste versie van het Wetsvoorstel tot invoeging van boek 5 “Verbintenissen” in het nieuw Burgerlijk Wetboek, *Parl.St.* Kamer 2019, nr. 55-0174/001. De tekst van de voorgestelde wetsbepalingen uit het Wetsvoorstel Verbintenissen zijn als bijlage bij dit boek gevoegd.

⁶ Wetsvoorstel houdende Boek 1 “Algemene bepalingen” van het Burgerlijk Wetboek, *Parl.St.* Kamer 2020-21, nr. 55-1805/001. De tekst van de voorgestelde wetsbepalingen uit het Wetsvoorstel Algemene Bepalingen zijn ook als bijlage bij dit boek gevoegd.

⁷ Suggesties, opmerkingen en kritiek zijn bijzonder welkom op ignace.claeys@ugent.be en thijs.tanghe@ugent.be.

niet tot ons doel behoorden; daarvoor bestaan handige elektronische databanken. Maar hopelijk vindt de lezer voor zijn probleem wel een aantal argumenten, aanknopingspunten of gezichtspunten waarmee hij of zij verder de slag kan. Als dat het geval is, is ons doel met dit boek alvast bereikt.

Op enkele uitzonderingen na zult u geen bronnen vinden van na 15 december 2021, de datum waarop we het manuscript voor het drukproces van deze tweede editie finaliseerden.

VOORWOORD VOOR DE STUDENT

Zeggen dat onze samenleving complex is, is een open deur intrappen. Het recht dat geënt is op die complexe samenleving, kan dus niet anders dan ook complex zijn. Tien eenvoudige geboden werken immers alleen in een primitieve samenleving. Dat mag weliswaar voor de jurist geen vrijgeleide zijn om de zaken nog verder *nodeloos* te compliceren.

Dit is evenwel ook geen oproep om de zaken te oversimplificeren en te verval- len in zogenaamd ‘helder’ zwart-witdenken. De dagelijkse realiteit is doorgaans erg genuanceerd en het recht dus ook. Recht beoefenen is in ieder geval niet te reduceren tot het louter aanleren van regeltjes en de daarbij onderscheiden categorieën of ‘hokjes’, die door de wetgeving en de rechtspraak heen evolueren. Het is ook toepassen. En voor toepassen heb je veel meer nodig dan regels alleen. Recht beoefenen is niet alleen een kwestie van expertise, maar ook en vooral de diverse rechtsregels inpassen in de doelstellingen die de (abstracte) samenleving ermee wil bereiken en de beleidsmatige gevolgen die deze regels hebben. Het vereist ook een rechtvaardigheidsgevoel, gezond verstand (wat dat ook mag betekenen), emotionele intelligentie, een kennis van de ‘wetten’ van de macht, een inzicht in ons sociaal weefsel en ons politiek, economisch en financieel bestel met alle uiteenlopende waarden en belangen die het systeem wil of moet dienen en het besef dat het Belgisch recht in een internationale setting misschien niet eens tot toepassing komt.

Het veronderstelt evenzeer inzicht in onze cognitieve vaardigheden, alsook in de tekortkomingen daarin, niet het minst de vele vooroordelen (*biases*) die constant om de hoek loeren (zoals de overdreven impact van de eerste indruk of de laatste ervaring), maar ook de ongewilde variabiliteit in beoordelingen tussen beslissingnemers, waaronder rechters.⁸ Inzicht ook in het feit dat de rede minder bepalend is dan vaak wordt aangenomen en de wil, emoties en instincten evengoed onze gedragingen kunnen leiden, zonder dat we daarvan bij iedere beslissing bewust zijn. We laten ons voortdurend *primen*⁹ door onze context, zo

---

⁸ Ruis (*noise*) genoemd in D. KAHNEMAN, O. SIBONY en C.R. SUNSTEIN, *Noise. A Flaw in Human Judgment*, Londen, William Collins, 2021, 454 p. Zie verder nog R. POSNER, *How judges think*, Cambridge, Harvard University Press, 2008, 387 p.

⁹ Zo zou de blootstelling aan bepaalde woorden leiden tot een directe en meetbare verandering in het gemak waarmee gerelateerde woorden in de gedachten van een persoon opkomen. Als u bijvoorbeeld recent het woord ‘eten’ hebt gehoord of gezien, dan zou u tijdelijk beter in staat zijn om het woordfragment ‘sop’ in ‘soep’ te veranderen in plaats van ‘stop’. Dit is *priming*: de blootstelling aan het woord ‘eten’ maakt het idee van ‘soep’ sneller oproepbaar (D. KAHNEMAN, *Ons Feilbare Denken* (origineel in het Engels: *Thinking, Fast and Slow*), Amsterdam, Uitgeverij Business Contact, 2011, 60).

leren psychologen ons. Het is belangrijk ons daarvan minstens bewust te zijn, bij om het even welke activiteit (wetten maken, (be)pleiten, rechterlijke uitspraak schrijven, onderhandelen ...). Dat is inderdaad geen gemakkelijke oefening. Dit boek ambieert uiteraard niet dit alles. Het is maar een eerste kennismaking met het verbintenissenrecht en meer bepaald het algemeen contractenrecht. Om tot een rechtsbeoefening te komen die zo veel mogelijk met al die factoren rekening houdt, moeten we eerst de verschillende kaders zoals die van het algemeen contractenrecht aanleren, die over de eeuwen heen zijn gegroeid, en ermee leren omgaan.

*Durf vooral denken.*¹⁰ Tijdens elke opleiding en in de latere praktijk worden we door het bestaande systeem beïnvloed, en zelfs gebrainwasht zo u wil. Wie een systeem wil leren kennen, moet zich dus ook zo veel mogelijk geregeld buiten dat systeem zetten. Hoe zouden we een probleem anders kunnen aanpakken of regelen? Als een bestaand systeem tot vele discussies aanleiding geeft, moet het dan niet worden aangepast en in welke zin? Is er geen tendens in de rechtspraak die de wetgeving openlijk tegenspreekt of eerder, zonder het met zoveel woorden te zeggen, kruipend tegenspreekt? Heeft de meerderheid van de rechtsleer (waarvan het bestaan niet zelden een niet wetenschappelijk gefundeerde vaststelling is en een hoog anekdotisch gehalte heeft, niet het minst door de tendens van excessieve autoreferenties in nogal wat rechtsleer) het wel steeds bij het rechte eind? Moeten we ons wel neerleggen bij vaste rechtspraak van het Hof van Cassatie, wetende dat het Hof ook soms, zelfs uitdrukkelijk¹¹, terugkeert op zijn eerdere rechtspraak of, zoals de Nederlanders het graag verwoorden, dat het Hof soms omgaat? Out-of-the-boxdenken is geen vuil woord maar een troef.

Hoe abstracter een opleidingsonderdeel is, hoe moeilijker dit alles is te beseffen, laat staan te ontwaren. Dat geldt zeker voor het algemeen contractenrecht en het verbintenissenrecht in het algemeen. De abstracte (soms erg technisch aandoende) begrippen en regels die daar gelden, zijn overigens niet steeds zo onschuldig als men op het eerste gezicht zou denken. Eerst moeten we proberen de contouren van die begrippen en regels te kennen en het praktische belang ervan in te zien vooraleer opnieuw afstand te kunnen nemen. Alleen, de tijd ont-snapt ons meestal om voldoende afstand te kunnen nemen.

We wensen u veel lees- en denkplezier met dit boek toe, in een aanhoudende staat van passie, integriteit en vrijheid (wie een van de drie verliest, riskeert ook de andere te verliezen).

Al wat u hiervoor en hierna leest, neem het met een korrel zout, strooi er zout over, beschouw het desnoods als een ei zonder zout. Gij jongeling zijt het zout der aarde. Leg evenwel geen zout op elke slak, maar kies uw gevechten.

¹⁰ Naar het motto van de UGent.

¹¹ Cass. 3 april 2017, AR C.15.0508.N: “*Het Hof komt hiermee terug op zijn eerdere rechtspraak*” (benadeling bij verdeling, niet bij dading). Zie verder E. DIRIX, “Rechterlijk overgangsrecht”, RW 2008-09, 1755-1757.

BEKNOPTE INHOUD

<i>Voorwoord voor de jurist</i>	v
<i>Voorwoord voor de student</i>	ix
<i>Inhoud</i>	xv
<i>Beknopte afkortingenlijst</i>	xxxv

Inleiding	1
------------------------	---

1. Contract als individueel en maatschappelijk instrument	3
2. Contract als een van de bouwstenen van ons privaatrechtelijk vermogensrecht	8
3. Contracten: algemeen contractenrecht versus bijzonder contracten- recht, sectorale contractreguleringen en contractmodellen	12
4. Internationalisering, europeanisering, digitalisering, regionalise- ring en constitutionalisering	17
5. Het oude BW (huidig recht) en het BW (toekomstig recht)	27

DEEL 1.

ONTSTAAN EN GELDIGHEID VAN CONTRACTEN	43
---	----

Hoofdstuk 1. Contractvrijheid	47
--	----

A. Basisbeginsel, grondrecht en vrijheid	47
B. Twee facetten	53
C. Beperkingen aan de contractvrijheid	55

Hoofdstuk 2. Onderhandelingen	59
--	----

A. Onderhandelingsvrijheid	59
B. Precontractuele aansprakelijkheid	61
C. Afspraken tijdens de onderhandelingen	93

Hoofdstuk 3. Totstandkoming	103
--	-----

A. Consensualisme en formaliteiten	103
B. Wilsovereenstemming	114
C. Bedoeling om zich juridisch te verbinden of andere rechtsgevolgen te creëren	130

D.	Wilsautonomie: een te relativeren en te corrigeren beginsel	131
E.	Algemene voorwaarden (standaardbedingen) en toetredingscontracten . .	140
Hoofdstuk 4. Geldigheid(sgebreken)		153
A.	Gebrek in de wil van een partij	154
B.	Gebrek aan rechts- of handelingsbekwaamheid.	173
C.	Onmogelijk, ongeoorloofd of onbepaalbaar voorwerp	179
D.	Onbestaande, valse of ongeoorloofde oorzaak	191
E.	Benadeling.	205
F.	Strijdigheid met de openbare orde of een rechtsregel van louter dwingend recht.	209
G.	<i>Fraus omnia corrumpit</i>	245
H.	Verbod van wetsontduiking.	253
Hoofdstuk 5. Contracteren via vertegenwoordiging		263
A.	Soorten: onmiddellijke versus middellijke vertegenwoordiging	265
B.	Vertegenwoordigingsbevoegdheid	266
C.	Gevolgen van vertegenwoordiging	269
D.	Schijnvertegenwoordiging	274
DEEL 2.		
INHOUD EN WERKING VAN CONTRACTEN		277
Hoofdstuk 1. Ten aanzien van contractpartijen		281
A.	Verbindende kracht	282
B.	Verbintenissen en niet-verbintenisrechtelijke afspraken.	285
C.	Interpretatie	287
D.	Kwalificatie	322
E.	Aanvulling	327
F.	Matigende of beperkende werking van de goede trouw	339
G.	Obligatoire gevolgen	351
H.	Goederenrechtelijke gevolgen	387
Hoofdstuk 2. Ten aanzien van derden.		393
A.	Partij versus derde	393
B.	Relativiteit en uitzonderingen	396
C.	Tegenwerpelijkheid en uitzonderingen	423

DEEL 3.	
WANPRESTATIE EN GEWIJZIGDE OMSTANDIGHEDEN.	445
Hoofdstuk 1. Toerekenbare niet-nakoming of wanprestatie	449
A. Toerekeningsvatbaarheid van de schuldenaar	449
B. Contractuele tekortkoming van de schuldenaar	452
C. Fouten van hulppersonen.	466
D. Wanprestatie ingevolge het gebruik van goederen.	472
Hoofdstuk 2. Gewijzigde omstandigheden: overmacht en imprevisie	475
A. Overmacht.	475
B. Imprevisie.	490
Hoofdstuk 3. Uitzonderlijk ook buitencontractuele aansprakelijkheid: samenloop	501
A. Samenloop tussen contractuele en buitencontractuele aansprakelijkheid.	501
B. Samenloopverbod veronderstelt het bestaan van een contractuele wanprestatie	509
C. Samenloopverbod geldt ook bij objectieve aansprakelijkheid	511
D. Samenloopverbod geldt ook bij opeenvolgende koopovereenkomsten waarbij een koper krachtens de <i>accessorium</i> -theorie over een contractuele vordering beschikt	511
E. Geen samenloopverbod bij een misdrijf	511
DEEL 4.	
SANCTIES EN BEËINDIGING VAN CONTRACTEN EN VERBINTENISSEN	517
Hoofdstuk 1. Nietigverklaring en restitutie	521
A. Toepassingsvereisten van een vernietiging	523
B. Reikwijdte van de nietigverklaring: volledige of gedeeltelijke vernietiging?	547
C. Gevolgen van de nietigverklaring.	558
D. Contractualisering van de vernietigingssanctie.	568
E. Andere verwante rechtsfiguren	571
Hoofdstuk 2. Verval ('<i>caducité</i>')	577
A. Verval wegens het verdwijnen van het voorwerp	577
B. Verval wegens het verdwijnen van de (subjectieve) oorzaak.	587

C.	Doorwerking van de beëindiging van de ene overeenkomst naar de andere overeenkomst: domino-effect door het verval?	591
----	--	-----

Hoofdstuk 3. Sancties wegens wanprestatie 597

A.	Vooraf: ingebrekestelling, keuze en cumul van sancties en afdwingbaarheid	598
B.	Uitvoering in natura	617
C.	Schadeherstel: herstel in natura of schadevergoeding	630
D.	Prijsvermindering	689
E.	Exceptie van niet-nakoming of enac.	697
F.	Retentierecht.	711
G.	Ontbinding wegens wanprestatie en restitutie	719
H.	Zijdelingse vordering.	761

Hoofdstuk 4. Gevolgen van overmacht en imprevisie 769

A.	Gevolgen van overmacht	770
B.	Gevolgen van de imprevisie	784

Hoofdstuk 5. Andere gronden die een einde maken aan de overeenkomst of verbintenis. 787

A.	Wederzijdse of minnelijke beëindiging	788
B.	Eenzijdige opzegging.	789
C.	Ontbindende voorwaarde.	808
D.	Uitdovende termijn	816

BIJLAGEN 819

Bijlage 1.	Wetsvoorstel houdende Boek 1 “Algemene bepalingen” van het Burgerlijk Wetboek	821
------------	---	-----

Bijlage 2.	Wetsvoorstel houdende Boek 5 “Verbintenissen” van het Burgerlijk Wetboek.	824
------------	---	-----

Bijlage 3.	Selectie van suggesties inzake voorgestelde Boeken 1 en 5 van het nieuwe BW	868
------------	---	-----

<i>Trefwoordenlijst</i>	873
-----------------------------------	-----

INHOUD

<i>Voorwoord voor de jurist</i>	v
<i>Voorwoord voor de student</i>	ix
<i>Beknopte inhoud</i>	xi
<i>Beknopte afkortingenlijst</i>	xxxv

Inleiding	1
------------------------	---

1. Contract als individueel en maatschappelijk instrument.....	3
2. Contract als een van de bouwstenen van ons privaatrechtelijk vermogensrecht.....	8
3. Contracten: algemeen contractenrecht versus bijzonder contractenrecht, sectorale contractreguleringen en contractmodellen.....	12
4. Internationalisering, europeanisering, digitalisering, regionalisering en constitutionalisering.....	17
5. Het oude BW (huidig recht) en het BW (toekomstig recht).....	27
(i) Van oud naar nieuw.....	27
(ii) Nood aan een nieuw verbintenissenrecht? Een eerste kennismaking..	29
(iii) Overgangsrecht.....	40

DEEL 1.

ONTSTAAN EN GELDIGHEID VAN CONTRACTEN.....	43
--	----

Hoofdstuk 1. Contractvrijheid	47
--	----

A. Basisbeginsel, grondrecht en vrijheid.....	47
B. Twee facetten.....	53
1. Materiële contractvrijheid.....	53
2. Formele contractvrijheid.....	55
C. Beperkingen aan de contractvrijheid.....	55

Hoofdstuk 2. Onderhandelingen	59
--	----

A. Onderhandelingsvrijheid.....	59
B. Precontractuele aansprakelijkheid.....	61
1. Partijen mogen de onderhandelingen niet foutief afbreken en mogen evenmin onrechtmatig weigeren om te contracteren.....	62

1.1.	Grondslag voor de beperkingen aan de contractvrijheid: foutaansprakelijkheid, verbod van rechtsmisbruik of goede trouw?	62
1.2.	Buitencontractuele fout inzake het afbreken van de onderhandelingen	64
1.3.	Schadeherstel bij onrechtmatig afgebroken onderhandelingen ..	67
1.4.	Bijzondere plichten en sancties: discriminatieverbod, verbod van mededingingsverstoring gedrag en verbod van oneerlijke marktpraktijken	70
2.	Partijen moeten hun informatieplichten nakomen	73
2.1.	Informatie- en onderzoeksplichten op grond van de algemene zorgvuldigheidsnorm.	74
2.1.1.	Informatieplichten.	74
a.	Onvoldoende of onnauwkeurige informatie	74
b.	Onjuiste informatie	77
2.1.2.	Onderzoeksplicht.	77
2.1.3.	Verhouding met de wilsgebreken	79
2.2.	Informatieplichten op grond van bijzondere wetgeving	80
2.3.	Sancties bij een schending van informatieplichten.	84
2.3.1.	Nietigverklaring van de overeenkomst	84
2.3.2.	Schadevergoeding (buitencontractuele aansprakelijkheid)	86
3.	Een partij mag geen misbruik maken van de kwetsbare positie van de wederpartij en mag zich evenmin agressief of met geweld gedragen ten aanzien van de wederpartij	87
3.1.	Gekwalificeerde benadeling of misbruik van omstandigheden ..	88
3.2.	Onderscheid tussen misbruik van omstandigheden en misbruik van machtspositie of van een positie van economische afhankelijkheid	91
C.	Afspraken tijdens de onderhandelingen	93
1.	Uiteenlopende, al dan niet bindende afspraken	93
2.	Voorcontracten	95
2.1.	Contractbelofte – optieovereenkomst.	95
2.2.	Voorkeurrecht.	97
2.3.	Voorovereenkomsten met specifieke verbintenissen of bedingen.	99
3.	Raam- of kaderovereenkomsten	101
Hoofdstuk 3. Totstandkoming		103
A.	Consensualisme en formaliteiten	103
1.	Consensualisme en uitzonderingen	103
2.	Formaliteiten.	106

2.1.	Bestaans- of totstandkomingsvereisten versus geldigheidsvereisten	106
2.1.1.	Formaliteiten: vereist voor het bestaan of de geldigheid van een overeenkomst?	106
2.1.2.	Schending van een vormvereiste impliceert niet noodzakelijk de nietigheid	107
2.1.3.	Contractualisering.	109
2.2.	Andere functies van vormvoorwaarden.	109
2.3.	Langs elektronische weg gesloten overeenkomsten: functionele equivalentie	112
B.	Wilsovereenstemming	114
1.	Wilsovereenstemming: samentreffen van de wilsuitingen van partijen.	114
2.	Wilsovereenstemming via aanbod en aanvaarding	115
2.1.	Aanbod.	116
2.1.1.	Constitutieve bestanddelen van het aanbod	116
2.1.2.	Geldigheidsvereisten en veruitwendiging van het aanbod.	120
2.1.3.	Verbindende kracht van het aanbod.	121
2.1.4.	Duur van de verbindende kracht van het aanbod en het tegenaanbod	122
2.1.5.	<i>Quid</i> bij een voortijdige herroeping van het aanbod? . . .	123
2.2.	Aanvaarding	124
2.2.1.	Geen contractdwang	124
2.2.2.	Onvoorwaardelijke aanvaarding met de wil om gebonden te zijn	124
2.2.3.	Stilzwijgende aanvaarding	125
2.3.	Overeenkomst ontstaat bij de (redelijke kennisname van de) aanvaarding van het aanbod – plaats en tijdstip.	126
3.	Aanbod en aanvaarding bij via elektronische weg gesloten overeenkomsten	128
4.	Totstandkoming van de meerpartijenovereenkomst	129
C.	Bedoeling om zich juridisch te verbinden of andere rechtsgevolgen te creëren.	130
D.	Wilsautonomie: een te relativeren en te corrigeren beginsel	131
1.	Relativering van de wilsautonomie	132
2.	Correctie op de wilsleer.	136
2.1.	Discrepantie tussen de werkelijke wil en de verklaarde wil . .	136
2.2.	Vertrouwensleer	138
E.	Algemene voorwaarden (standaardbedingen) en toetredingscontracten	140
1.	Vereisten voor de toepasselijkheid van algemene voorwaarden. . .	142

1.1.	Redelijke mogelijkheid tot kennisname en aanvaarding	142
1.2.	Langs elektronische weg gesloten overeenkomsten	146
1.3.	Andere bijzondere verplichtingen inzake algemene voorwaarden	147
2.	<i>Battle of the forms</i>	148
3.	Interpretatie van algemene voorwaarden	150
4.	Geldigheidsbeperkingen en rechtsmisbruik	151
Hoofdstuk 4.	Geldigheid(sgebreken)	153
A.	Gebrek in de wil van een partij	154
1.	Bewustzijnsverlies	154
2.	Wilsgebreken	156
2.1.	Dwaling	157
2.1.1.	Vooraf: onderscheid met een wilsverhinderende dwaling?	158
2.1.2.	Toepassingsvereisten van dwaling als wilsgebrek	159
2.2.	Bedrog	163
2.3.	Geweld	166
2.4.	Bewijs van de wilsgebreken	168
2.5.	Sancties voor de wilsgebreken	169
2.5.1.	Nietigverklaring	169
2.5.2.	Schadevergoeding	171
2.6.	Contractualisering van de wilsgebreken	172
B.	Gebrek aan rechts- of handelingsbekwaamheid	173
1.	Rechtsbekwaamheid	174
2.	Handelingsbekwaamheid	177
C.	Onmogelijk, ongeoorloofd of onbepaalbaar voorwerp	179
1.	Begrip	179
2.	Onmogelijk voorwerp	181
3.	Buiten de handel en ongeoorloofd	183
3.1.	Buiten de handel	183
3.2.	Ongeoorloofd	184
4.	Onbepaalbaar	187
5.	Toekomstige goederen niet uitgesloten	190
D.	Onbestaande, valse of ongeoorloofde oorzaak	191
1.	Begrip	192
1.1.	Dualistische visie: twee mogelijke betekenissen	192
1.2.	Monistische visie: oorzaak als een determinerende beweegreden	193
2.	Drie probleemsituaties: geen, valse of ongeoorloofde oorzaak	196
2.1.	Geen oorzaak	196
2.2.	Valse oorzaak	197

2.3.	Ongeoorloofde oorzaak	198
2.4.	Bewijslast	199
3.	Oorzaak als begrip rechtsvergelijkend onder druk	200
4.	Abstracte verbintenissen	202
E.	Benadeling	205
1.	In beginsel geen controle op de gelijkwaardigheid van prestaties	205
2.	Wettelijke uitzonderingen inzake benadeling	207
F.	Strijdigheid met de openbare orde of een rechtsregel van louter dwingend recht	209
1.	Openbare orde en louter dwingend recht	209
1.1.	Invulling van de openbare orde en goede zeden	210
1.2.	Functie van de openbare orde	212
1.3.	Onderscheid met de regels van louter dwingend recht	216
2.	Traditionele benadering: toetsing van de ongeoorloofdheid door de voorwerp- en oorzaakvereisten	219
3.	Kritiek op de exclusieve toetsing van de (on)geoorloofdheid door de voorwerp- en oorzaakvereisten	221
4.	Alternatieve benadering	223
5.	Drie typesituaties waarin een overeenkomst of een gedeelte ervan ongeoorloofd is	227
5.1.	Schending van dwingende (informatie)verplichtingen of vormvereisten	227
5.2.	Ongeoorloofde inhoud van de overeenkomst of een beding	229
5.2.1.	Controle op onrechtmatige bedingen in b2c- en b2b-contracten	230
a.	Consumentencontracten	230
b.	Ondernemingscontracten	232
c.	Overzicht van de onrechtmatige bedingen in consumenten- en ondernemingscontracten	234
d.	Sancties voor onrechtmatige bedingen	241
5.2.2.	Andere specifieke geldigheidsbeperkingen	243
5.3.	Bij het sluiten van een overeenkomst staat vast dat de uitvoering van de overeenkomst een ongeoorloofde toestand zal doen ontstaan of in stand zal houden	243
G.	<i>Fraus omnia corrumpit</i>	245
1.	Grondslag en aard	245
2.	Toepassingsvereisten	247
3.	Rechtsgevolgen	248
4.	Toepassingsgebied	252
H.	Verbod van wetsontduiking	253
1.	Begrip	254
2.	Grondslag	257

3.	Toepassingsvereisten	258
4.	Rechtsgevolgen	260
5.	Onderscheid met rechtsmisbruik en veinzing	261
Hoofdstuk 5. Contracteren via vertegenwoordiging		263
A.	Soorten: onmiddellijke versus middellijke vertegenwoordiging	265
B.	Vertegenwoordigingsbevoegdheid	266
C.	Gevolgen van vertegenwoordiging	269
1.	Onmiddellijke of rechtstreekse vertegenwoordiging	269
1.1.	Vertegenwoordiging binnen bevoegdheid	269
1.2.	Vertegenwoordiging buiten bevoegdheid	270
2.	Middellijke of onrechtstreekse vertegenwoordiging	271
3.	Gehoudenheid of aansprakelijkheid van de vertegenwoordiger. ...	272
3.1.	Vertegenwoordiger handelde binnen zijn vertegenwoordigingsbevoegdheid	272
3.2.	Vertegenwoordiger handelde buiten zijn vertegenwoordigingsbevoegdheid	273
3.3.	Verbod voor de vertegenwoordiger om als wederpartij van de vertegenwoordigde op te treden	273
D.	Schijnvertegenwoordiging	274
DEEL 2.		
INHOUD EN WERKING VAN CONTRACTEN		277
Hoofdstuk 1. Ten aanzien van contractpartijen		281
A.	Verbindende kracht	282
B.	Verbintenissen en niet-verbintenisrechtelijke afspraken	285
C.	Interpretatie	287
1.	Begrip	288
2.	Interpretatievrijheid van de rechter	290
3.	Interpretatieregels	302
3.1.	Rechtsvergelijkend: twee basisbenaderingen	302
3.2.	Basisregel en terugvalregel	305
3.2.1.	Basisregel: gemeenschappelijke bedoeling van de partijen	305
3.2.2.	Terugvalregel: interpretatie op grond van de goede trouw	309
3.3.	Subsidiaire interpretatieregels	312
3.3.1.	Artikel 1157 e.v. oud BW	312
3.3.2.	In geval van blijvende twijfel: uitleg tegen de bedinger ..	315
3.3.3.	Restrictieve of strikte interpretatie?	316

3.3.4. Moeilijk samenspel van de verschillende interpretatieregels	317
3.4. Interpretatieregels in bijzondere wetgeving	319
3.5. Contractuele interpretatieregels	320
D. Kwalificatie	322
1. Begrip en verhouding met interpretatie	322
2. Herkwalificatie door de rechter	323
3. Kwalificatie bij gemengde contracten	325
E. Aanvulling	327
1. Aanvulling op grond van de wet, de gebruiken en de billijkheid.	329
1.1. Wet	329
1.2. Gebruiken	330
1.3. Billijkheid.	332
2. Goede trouw	332
2.1. Concept van de objectieve goede trouw	332
2.2. Aanvullende verplichtingen op grond van de objectieve goede trouw	335
3. Contractualisering van de aanvulling	338
F. Matigende of beperkende werking van de goede trouw	339
1. Gelijkschakeling met het verbod van rechtsmisbruik	339
1.1. Grondslag.	340
1.2. Toepassingsgebied	341
1.3. Criteria van rechtsmisbruik	343
1.3.1. Algemeen criterium.	343
1.3.2. Specifieke criteria.	345
1.3.3. Rechtsverwerking.	347
2. Sanctie voor het handelen in strijd met het verbod van rechtsmisbruik of de objectieve goede trouw	348
3. Contractualisering	350
G. Obligatoire gevolgen	351
1. Al dan niet persoonsgebonden verbintenissen	351
1.1. <i>Intuitu personae</i>	352
1.2. Specifieke regels voor <i>intuitu personae</i> -verbintenissen	355
2. Opeisbaarheid: opschortende voorwaarde en termijn	356
2.1. Begrippen ‘voorwaarde’ en ‘tijdsbepaling’	358
2.1.1. Toekomstige gebeurtenis: zeker of onzeker	358
2.1.2. Voorwaarde: gebeurtenis die al heeft plaatsgehad, maar nog onbekend is?	360
2.1.3. Modaliteit – extern of bijkomend karakter	361
a. Nakoming of niet-nakoming van verbintenis betreft geen voorwaarde	361
b. Geldigheidsvereiste niet als voorwaarde.	362

2.2.	Opschortende voorwaarde	363
2.2.1.	Begrip en functie	363
2.2.2.	Geldigheidsbeperkingen	363
a.	Mogelijke en geoorloofde voorwaarde	363
b.	Potestatieve voorwaarden	365
2.2.3.	Gevolgen	367
a.	Hangende de voorwaarde	368
b.	Bij vervulling van de voorwaarde	370
c.	Bij niet-vervulling van de voorwaarde	372
2.3.	Opschortende tijdsbepaling of termijn	373
2.3.1.	Begrip en functie	373
2.3.2.	Gevolgen	374
a.	Hangende de tijdsbepaling	374
b.	Bij het verstrijken van de tijdsbepaling	376
3.	Duur van de contractuele verbintenissen	376
3.1.	Aflopende of ogenblikkelijke overeenkomsten en verbintenissen	377
3.2.	Overeenkomsten of verbintenissen van bepaalde of onbepaalde duur	377
3.2.1.	Overeenkomst of verbintenis van bepaalde duur	378
3.2.2.	Overeenkomst of verbintenis van onbepaalde duur	380
3.2.3.	Verlenging of vernieuwing van het contract	381
3.2.4.	Bijzondere wetgeving	384
H.	Goederenrechtelijke gevolgen	387
1.	Consensueel en monistisch stelsel	388
1.1.	Uitgangspunt: overdracht <i>solo consensu</i>	388
1.2.	Uitzonderingen	390
2.	Causaal stelsel van overdracht	392
Hoofdstuk 2. Ten aanzien van derden		393
A.	Partij versus derde	393
B.	Relativiteit en uitzonderingen	396
1.	Relativiteit van de overeenkomst	396
2.	Uitzonderingen	398
2.1.	Derdenbeding	398
2.1.1.	Vereisten voor een derdenbeding	399
2.1.2.	Gevolgen	403
a.	Onherroepelijk na aanvaarding door de derde-begunstigde	403
b.	Rechtstreeks en contractueel recht voor de derde-begunstigde	403
c.	Gevolgen van een onwerkzaam derdenbeding	406

2.2.	Rechtstreekse vordering	406
2.2.1.	Rechtstreekse vordering bij aanneming, lastgeving en aansprakelijkheidsverzekering	407
2.2.2.	Geen vormvereisten voor de rechtstreekse vordering . . .	410
2.2.3.	Gevolgen van de rechtstreekse vordering	410
a.	Eigen en rechtstreeks recht	410
b.	Bijkomende vorderingsmogelijkheid – gehou- denheid <i>in solidum</i>	411
c.	Beperking van de tegenwerpelijheid van de verweermiddelen en excepties van de onder- schuldenaar (uiteenlopende abstraheringsgraad).	411
2.3.	<i>Accessorium</i> -theorie.	415
2.3.1.	Toepassingsgebied	415
a.	Principe: opeenvolgende koopovereenkomsten	415
b.	Uitbreidingen: aanneming gevolgd door koop en koop gevolgd door aanneming	416
c.	Algemeen rechtsbeginsel?	417
2.3.2.	Geen vormvereisten.	418
2.3.3.	Gevolgen	419
a.	In principe automatische overdracht.	419
b.	Contractuele vordering – samenloopverbod met buitencontractuele aansprakelijkheid	420
c.	Verweermiddelen en excepties blijven behouden	421
2.4.	Sterkmaking: een onechte uitzondering.	421
2.4.1.	Vooraf: verbod van derdenbinding.	421
2.4.2.	Sterkmaking	421
2.4.3.	Kettingbeding als toepassing	422
C.	Tegenwerpelijheid en uitzonderingen	423
1.	Tegenwerpelijheid	423
1.1.	Tegenwerpelijheid en eventuele formaliteiten.	424
1.1.1.	Uitgangspunt: een contract is tegenwerpelijk	424
1.1.2.	Wettelijke formaliteiten voor de tegenwerpelijk- heid van bepaalde overeenkomsten	426
1.1.3.	Conflict bij overeenkomsten m.b.t. dezelfde goederen	427
1.2.	Tegenwerpelijheid in het nadeel van derden: derde- medeplichtigheid aan contractbreuk.	428
1.2.1.	Toepassingsvereisten	428
1.2.2.	Sanctionering	430
1.3.	Tegenwerpelijheid in het voordeel van derden: verhoogde algemene zorgvuldigheidsplicht.	431
2.	Uitzonderingen.	433
2.1.	Pauliaanse vordering	434

2.1.1.	Toepassingsvereisten	436
2.1.2.	Gevolgen	439
a.	Niet-tegenwerpelijkheid	439
b.	Relatieve werking	440
2.2.	Veinzing of simulatie	441
2.2.1.	Begrip en verschijningsvormen	441
2.2.2.	Gevolgen	442
a.	Tussen partijen: de werkelijke overeenkomst.	442
b.	Ten aanzien van derden: keuzerecht, behalve in fiscale zaken	443
DEEL 3.		
WANPRESTATIE EN GEWIJZIGDE OMSTANDIGHEDEN.		445
Hoofdstuk 1. Toerekenbare niet-nakoming of wanprestatie		
A. Toerekeningsvatbaarheid van de schuldenaar		
1.	Geen wanprestatie bij ontoerekeningsvatbaarheid van de schuldenaar	449
2.	Ontoerekeningsvatbaarheid als overmacht?	451
B. Contractuele tekortkoming van de schuldenaar		
1.	Een wanprestatie veronderstelt de niet-nakoming van een opeisbare contractuele verbintenis	452
2.	In functie van de aard van de verbintenis	453
2.1.	Inspannings- of middelenverbintenis	454
2.2.	Resultaats- of uitslagverbintenis	455
2.3.	Garantie- of waarborgverbintenis	456
2.4.	Onderscheidingscriterium voor de soorten verbintenissen	457
3.	Types en gradaties van tekortkomingen.	461
3.1.	Types van tekortkomingen: volledige of gedeeltelijke niet- nakoming, gebrekkige of laattijdige nakoming.	461
3.2.	Gradaties van tekortkomingen: lichte, zware en opzette- lijke of bedrieglijke fout.	462
3.2.1.	Lichte versus zware fout	462
3.2.2.	Opzettelijke of bedrieglijke fout	463
3.3.	Andere begrippen inzake een contractuele tekortkoming	465
3.3.1.	Voldoende ernstige wanprestatie.	465
3.3.2.	Verwachte wanprestatie (<i>anticipatory breach</i>).	465
C. Fouten van hulppersonen		
1.	Contractuele gehoudenheid voor de wanprestaties van een hulppersoon.	467
2.	Quasi-immuniteit van de hulppersoon.	469
2.1.	In principe geen rechtstreekse contractuele aanspraak	469

2.2.	In principe geen rechtstreekse buitencontractuele aanspraak	470
2.3.	Quasi-immuniteit werkt in beide richtingen	471
2.4.	Quasi-immuniteit geldt niet voor de terbeschikkingstelling van hulpgoederen	472
D.	Wanprestatie ingevolge het gebruik van goederen	472
Hoofdstuk 2. Gewijzigde omstandigheden: overmacht en imprevisie		475
A.	Overmacht	475
1.	Toepassingsvereisten	477
1.1.	Eerste vereiste: omstandigheid gewijzigd nadat de overeenkomst is gesloten	478
1.2.	Tweede vereiste: onmogelijke uitvoering in natura van de verbintenissen	479
1.2.1.	Absolute of redelijke onmogelijkheid?	479
1.2.2.	<i>Genera non pereunt</i> : draagwijdte van dit adagium?	481
1.3.	Derde vereiste: niet-toerekenbare gebeurtenis	484
1.4.	Geen overmacht bij een voorafgaande ingebrekestelling	486
2.	Contractuele invulling van overmacht	487
2.1.	Overmachtsclausules	487
2.2.	Beperkingen aan de geldigheid en uitwerking van een overmachtsclausule	489
B.	Imprevisie	490
1.	Geen algemene aanvaarding van de imprevisie in het huidige Belgische gemeen recht	491
2.	Alternatieven voor de verworpen imprevisie	492
3.	Contractuele invulling van de imprevisie: <i>hardship</i> - of imprevisieclausules	494
4.	Wetsvoorstel Verbintenissen en <i>sujétions imprévues</i>	496
Hoofdstuk 3. Uitzonderlijk ook buitencontractuele aansprakelijkheid: samenloop		501
A.	Samenloop tussen contractuele en buitencontractuele aansprakelijkheid	501
1.	Samenloopverbod	501
2.	Historische evolutie inzake samenloop	503
2.1.	Periode vóór het stuwadoorsarrest van 7 december 1973: samenloop mogelijk	504
2.2.	Stuwadoorsarrest van 7 december 1973: samenloopverbod	504
2.3.	Tiercé Franco-belge-arrest van 29 september 2006: aanvaarding verfijning samenloopleer?	506
2.4.	Ontwerp nieuw buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht	507

B.	Samenloopverbod veronderstelt het bestaan van een contractuele wanprestatie	509
C.	Samenloopverbod geldt ook bij objectieve aansprakelijkheid	511
D.	Samenloopverbod geldt ook bij opeenvolgende koopovereenkomsten waarbij een koper krachtens de <i>accessorium</i> -theorie over een contractuele vordering beschikt	511
E.	Geen samenloopverbod bij een misdrijf	511
	1. Wanprestatie tegelijk misdrijf: keuze tussen contractuele of buitencontractuele vordering.	512
	2. Toepassing van artikel 26 VTSv.	514
DEEL 4.		
SANCTIES EN BEËINDIGING VAN CONTRACTEN EN		
VERBINTENISSEN		
		517
Hoofdstuk 1. Nietigverklaring en restitutie		
		521
A.	Toepassingsvereisten van een vernietiging	523
	1. Nietigheidsgrond	523
	2. Verplichte tussenkomst van de rechter.	525
	2.1. Geen buitengerechtelijke vernietiging – feitelijk vooruitlopen op de vernietiging?	525
	2.2. Drie gerechtelijke wegen om een nietigheidsgrond aan de kaak te stellen	527
	2.3. Ambtshalve bevoegdheid van de rechter	528
	3. Aanspraakgerechtigd zijn – geen afstand.	534
	3.1. Aanspraakgerechtigden.	534
	3.2. Afstand van een relatieve nietigheidsgrond.	535
	4. Verweermiddelen ten aanzien van een nietigverklaring.	537
	4.1. Rechtsmisbruik.	537
	4.2. <i>Nemo auditur propriam turpitudinem allegans?</i>	538
	4.3. Gebrek aan kantmelding.	539
	4.4. Verjaring	539
	4.5. Bij meerpartijenovereenkomsten: alle contractpartijen in het geding te betrekken.	542
	4.6. Geen nietigverklaring als het doel van de geschonden rechtsregel wordt bereikt of als die sanctie kennelijk ongeschikt is gelet op het doel van de geschonden rechtsregel?	543
B.	Reikwijdte van de nietigverklaring: volledige of gedeeltelijke vernietiging?	547
	1. Vernietiging treft de overeenkomst of een gedeelte ervan.	547
	2. Sanctionering op maat.	548

3.	Tweestappenredenering om de reikwijdte van de vernietiging te bepalen	551
3.1.	Stap 1: treft de nietigheidsgrond de volledige of slechts een gedeelte van de overeenkomst?	552
3.1.1.	Nietigheidsgrond treft de volledige overeenkomst	552
3.1.2.	Nietigheidsgrond treft een gedeelte van de overeenkomst	552
3.2.	Stap 2: het onverbreekelijk verband als correctiemechanisme	555
C.	Gevolgen van de nietigverklaring	558
1.	Retroactieve werking	558
2.	Teruggave of restitutie van het reeds gepresteerde	560
2.1.	Principe: wederzijdse restitutieverbintenissen	560
2.2.	Wijze van teruggave en de toepasselijke regels voor restitutieverbintenissen	561
2.3.	Uitzondering inzake restitutie: <i>in pari causa</i> en <i>fraus omnia corrumpit</i>	564
3.	Schadevergoeding na vernietiging	566
4.	Gevolgen ten aanzien van derden	566
D.	Contractualisering van de vernietigingssanctie	568
E.	Andere verwante rechtsfiguren	571
1.	Gerechtelijke conversie	571
2.	'Onbestaande' overeenkomst	572
3.	Voor niet geschreven gehouden beding	573
	Hoofdstuk 2. Verval ('caducité')	577
A.	Verval wegens het verdwijnen van het voorwerp	577
1.	Toepassingsvereisten van het verval wegens het verdwijnen van het voorwerp	579
1.1.	Het voorwerp moet verdwenen zijn na het sluiten van de overeenkomst	580
1.2.	Definitieve onmogelijkheid om de verbintenis in natura uit te voeren	581
2.	Gevolgen van het verval	582
2.1.	Verval van de verbintenis of de overeenkomst?	582
2.2.	Verval: werking <i>ex nunc</i> ?	583
2.3.	Verval sluit een wanprestatie van een contractpartij niet uit.	584
3.	Existentiële vraag: noodzaak aan het verval wegens het verdwijnen van het voorwerp?	585
3.1.	Een beroep op overmacht of de sancties wegens wanprestatie	585
3.2.	Wetsvoorstel Verbintenissen	586
B.	Verval wegens het verdwijnen van de (subjectieve) oorzaak.	587

1.	Algemene afwijzing van het verval wegens het verdwijnen van de oorzaak	587
2.	Cass. 6 maart 2014: heropleving van het verval wegens het wegvallen van de oorzaak?	588
3.	Alternatieve pistes om het wegvallen van de subjectieve oorzaak te remediëren?	589
C.	Doorwerking van de beëindiging van de ene overeenkomst naar de andere overeenkomst: domino-effect door het verval?	591
1.	In principe geen automatische doorwerking van een grond van beëindiging	591
2.	<i>Accessorium sequitur principale?</i>	594
3.	<i>Quid</i> ondeelbaar of onverbrekelijk geheel?	594
	Hoofdstuk 3. Sancties wegens wanprestatie	597
A.	Vooraf: ingebrekestelling, keuze en cumul van sancties en afdwingbaarheid	598
1.	Ingebrekestelling	598
1.1.	Algemeen rechtsbeginsel: vereiste voor de toepassing van een sanctie wegens wanprestatie	598
1.2.	Ingebrekestelling <i>ad futurum</i>	600
1.3.	Inhoud, vorm en bewijs van een ingebrekestelling	600
1.4.	Uitzonderingen op de vereiste van een ingebrekestelling	603
1.4.1.	Wettelijke uitzonderingen	603
1.4.2.	Jurisprudentiële uitzonderingen	603
1.4.3.	Contractuele afwijkingen	604
1.5.	Gevolgen van de ingebrekestelling	605
2.	Keuze en cumul van sancties	607
2.1.	Keuzerecht voor de schuldeiser	608
2.1.1.	Keuze tussen uitvoering in natura en schadeherstel?	608
2.1.2.	Keuze tussen uitvoering in natura (of bij equivalent) en ontbinding	609
2.1.3.	Wijziging van de keuze	610
2.2.	Cumul van sancties	611
3.	Afdwingbaarheid van contractuele verbintenissen	612
3.1.	Belang van sancties	612
3.2.	Mogelijke obstakels voor de toepassing van sancties	615
B.	Uitvoering in natura	617
1.	Uitvoering in natura door de schuldenaar	617
1.1.	Toepassingsvereisten van de uitvoering in natura	619
1.2.	Gevolgen van de veroordeling tot uitvoering in natura	619
1.2.1.	Uitvoerbare titel	619

1.2.2.	Bij weigering om het bevel tot uitvoering in natura van geldschulden na te komen: beslag	620
1.2.3.	Bij weigering om het bevel tot uitvoering in natura van andere verbintenissen dan geldschulden na te komen: rechtstreekse dwang?	620
a.	Geen lijfswang, maar dwangsom als belangrijk onrechtstreeks dwangmiddel	620
b.	In een aantal gevallen is rechtstreekse dwang mogelijk	622
c.	Rechterlijke beslissing die geldt als akte	622
2.	Uitvoering in natura door een derde of de schuldenaar zelf: vervanging van de schuldenaar	623
2.1.	Toepassingsvereisten van de (buiten)gerechtelijke vervanging	624
2.1.1.	Algemene vereisten	624
2.1.2.	Bijzondere vereisten voor de buitengerechtelijke of eenzijdige vervanging	625
2.2.	Gevolgen van de vervanging	627
3.	Contractuele regeling van de uitvoering in natura	629
C.	Schadeherstel: herstel in natura of schadevergoeding	630
1.	Toepassingsvereisten van het schadeherstel	632
1.1.	Wanprestatie	633
1.2.	Ingebrekestelling	633
1.3.	Schade	634
1.3.1.	Het ontstaan van de schade moet voorzienbaar zijn	635
1.3.2.	Concrete invulling van schade	635
a.	Ruim schadebegrip	635
b.	Bijzondere schadecategorie: verlies van een kans	639
1.4.	Causaal verband	641
2.	Wijze van schadeherstel: in natura of geldelijk	644
2.1.	Herstel in natura	644
2.1.1.	Begrip	644
2.1.2.	Keuzemogelijkheid voor de schuldeiser?	646
2.1.3.	Concrete invulling of vorm van het herstel in natura	647
2.2.	Schadevergoeding	647
2.2.1.	Vervangende schadevergoeding	647
a.	Integrale schadevergoeding en vrije besteding ervan	647
b.	Vergoeding van het positieve contractbelang	648
2.2.2.	Begroting van de schadevergoeding	650
2.2.3.	Bijzondere regels voor de schade door vertraging in de nakoming van geldschulden	651

a.	Vooraf: geldschuld versus waardeschuld – moratoire, compensatoire, gerechtelijke en remuneratoire interesten	651
b.	Bijzondere regels inzake de schadevergoeding wegens vertraging in de nakoming van een geldschuld	655
c.	Bijzondere regels in geval van betalingsachterstand bij handelstransacties	657
2.2.4.	Compensatoire interesten bij waardeschulden	659
3.	Schadebepercingsplicht	660
4.	Contractuele invulling van de schadevergoeding: schadebedingen	662
4.1.	Begrip en onderscheid met andere bedingen	662
4.1.1.	Schadebeding: forfaitaire vergoeding voor een wanprestatie	662
4.1.2.	Onderscheid met andere bedingen	663
a.	Onderscheid met een opzeggingsbeding	663
b.	Onderscheid met een prijsaanpassingsclausule	664
4.2.	Compenserende en geen bestraffende functie	664
4.3.	Bescherming van de schuldenaar tegen overdreven schadebedingen	666
4.3.1.	Bescherming op grond van het gemeen recht	667
a.	Rechterlijke matigingsbevoegdheid inzake kennelijk overdreven (hoge) schadebedingen	667
b.	Afzonderlijke matigingsregeling voor rentebedingen	669
c.	Vermindering van een schadebeding bij gedeeltelijke nakoming	669
d.	Nog nietigverklaring van een overdreven strafbeding?	670
e.	Verbod van rechtsmisbruik – matigende werking van de goede trouw	671
4.3.2.	Bescherming op grond van bijzondere wetgeving	672
4.4.	Bescherming van de schuldeiser tegen overdreven (lage) schadebedingen	673
4.4.1.	Wet Betalingsachterstand Handelstransacties	673
4.4.2.	Andere bijzondere bepalingen: b2b-wet, Wet-Breyne enzovoort	674
4.4.3.	Verdoken exoneratiebeding	675
4.5.	Cumul van schadebedingen?	675
4.6.	Verhouding met gemeenrechtelijke sancties	675
4.6.1.	Verhouding met het recht op uitvoering in natura	675
4.6.2.	Verhouding met de ontbinding	676

4.6.3.	Verhouding met de vergoeding van de werkelijke schade.....	677
5.	Exoneratie- of bevrijdingsbedingen	678
5.1.	Geldigheidsbeperkingen	679
5.1.1.	Geen exoneratie voor (eigen) bedrog of opzettelijke fouten	679
5.1.2.	Geen uitholling van de contractuele verbintenissen ..	681
5.1.3.	Geen schending van aansprakelijkheidsregels van openbare orde of van louter dwingend recht.....	682
5.2.	Verbod van rechtsmisbruik	685
5.3.	Restrictieve interpretatie van de exoneratiebedingen	685
6.	Vrijwaringsbedingen	686
6.1.	Geldigheid en geldigheidsbeperkingen.....	686
6.2.	Verbod van rechtsmisbruik	689
6.3.	Werking ten aanzien van derden.....	689
D.	Prijsvermindering	689
1.	Prijsvermindering: geen algemene autonome sanctie voor wanprestaties.....	690
2.	Noodzaak van een autonome prijsverminderingssanctie?	692
E.	Exceptie van niet-nakoming of enac.....	697
1.	Toepassingsvereisten van de enac	698
1.1.	Ingebrekestelling en voorafgaande kennisgeving vereist? ...	699
1.2.	Wederkerige of samenhangende verbintenissen	700
1.3.	Wanprestatie van de wederpartij ten aanzien van de <i>excipiens</i>	702
1.3.1.	Toerekenbare niet-nakoming van een verbintenis ...	702
1.3.2.	Opeisbare schuldvordering van de <i>excipiens</i>	704
1.4.	Verbintenissen van de <i>excipiens</i> niet als eerste opeisbaar	706
1.5.	Uitoefening te goeder trouw.....	706
2.	Gevolgen van de enac.....	708
2.1.	Gevolgen bij een rechtmatige uitoefening van de enac	708
2.2.	Gevolgen bij een onrechtmatige uitoefening van de enac ...	709
3.	Contractuele regeling van de enac.....	710
F.	Retentierecht.....	711
1.	Toepassingsvereisten van het retentierecht	713
1.1.	Toerekenbare niet-nakoming door de schuldenaar van een verbintenis	713
1.2.	Feitelijke macht over een lichamenlijk goed.....	714
1.2.1.	Feitelijke macht – ‘materiële detentie’.....	714
1.2.2.	Lichamenlijk goed	714
1.3.	Samenhang tussen het goed en de schuldvordering.....	715
1.4.	Uitoefening te goeder trouw.....	716
2.	Gevolgen van het retentierecht.....	717

3.	Contractuele regeling van het retentierecht	718
G.	Ontbinding wegens wanprestatie en restitutie	719
1.	Toepassingsvereisten van de ontbinding	720
1.1.	Wederkerige overeenkomst	721
1.2.	Voldoende ernstige wanprestatie	723
1.2.1.	Begrip en functie	723
1.2.2.	Concrete invulling: verschillende factoren	724
1.2.3.	Bijzonder geval: ontbinding bij een <i>anticipatory breach</i> ?	728
1.3.	Voorafgaande ingebrekestelling	729
1.4.	Uitspraak door de rechter of buitengerechtelijke ontbindingsverklaring door een contractpartij	729
1.4.1.	Gerechtelijke ontbinding door de rechter	729
1.4.2.	Buitengerechtelijke ontbindingsverklaring door een contractpartij	730
a.	Buitengerechtelijke ontbinding op grond van een uitdrukkelijk ontbindend beding	730
b.	Buitengerechtelijke ontbinding los van een uitdrukkelijk ontbindend beding	732
c.	Controle door de rechter op een buitengerechtelijke ontbinding	735
2.	Uitwerking, reikwijdte en gevolgen van de ontbinding	736
2.1.	Ontbinding is op het niveau van de verbintenissen te situeren	736
2.2.	Gedeeltelijke ontbinding	737
2.3.	Retroactieve werking van de ontbinding	740
2.3.1.	Kritiek op de ontbinding <i>ex nunc</i> van duurovereenkomsten	741
2.3.2.	Andere verklaring van de ontbinding <i>ex nunc</i> : retroactieve ontbinding van een groep deelbare of afsplitsbare verbintenissen	742
2.4.	Teruggave of restitutie van het reeds gepresteerde	744
2.5.	Gevolgen van de ontbinding ten aanzien van derden	746
2.6.	Aanvullende schadevergoeding na ontbinding	747
3.	Contractuele invulling van de ontbindingssanctie: ontbindingsclausules	749
3.1.	Inhoud van een ontbindingsclausule	750
3.2.	Beperkingen aan de contractvrijheid en uitwerking van een ontbindingsclausule	753
4.	Soepele toepassing van de ontbindingssanctie bij meerpartijenovereenkomsten	755
4.1.	Complexe toepassing in de praktijk	755
4.2.	Flexibele toepassing van de ontbindingsregeling	758
H.	Zijdelingse vordering	761

1.	Toepassingsvereisten van de zijdelingse vordering.	762
2.	Gevolgen van de zijdelingse vordering.	765
Hoofdstuk 4. Gevolgen van overmacht en imprevisie		769
A.	Gevolgen van overmacht	770
1.	Opschorting bij tijdelijke overmacht.	770
2.	Beëindiging of uitdoving bij definitieve overmacht	771
2.1.	Vooraf: welke beëindigingswijze?	771
2.2.	Doorwerking van de uitdoving van de ene verbintenis naar de overige verbintenissen – de risicoleer	773
2.3.	Gedeeltelijke uitdoving: uitdoving wegens overmacht treft niet noodzakelijk alle verbintenissen van een overeen- komst, maar kan afsplitsbare verbintenissen treffen	776
2.4.	Uitdoving van rechtswege.	777
2.5.	Temporele uitwerking van de uitdoving wegens overmacht.	778
2.5.1.	Werking <i>ex nunc</i> of is restitutie van de reeds gepresteerde prestaties noodzakelijk?	778
2.5.2.	Reikwijdte in de tijd van de uitdoving en de ermee gepaard gaande restitutie	780
3.	Prijsvermindering in geval van overmacht?	782
4.	Aanvullende verplichtingen in geval van overmacht.	783
5.	Contractuele invulling van de risicoleer	783
B.	Gevolgen van de imprevisie	784
Hoofdstuk 5. Andere gronden die een einde maken aan de overeen- komst of verbintenis		787
A.	Wederzijdse of minnelijke beëindiging	788
B.	Eenzijdige opzegging.	789
1.	Toepassingsvereisten van de opzegging	790
1.1.	Juridische grondslag voor een opzegging.	790
1.2.	Ondubbelzinnige wilsuiting tot beëindiging waarvan de wederpartij kennisneemt of redelijkerwijze kennis heeft kunnen nemen	793
1.2.1.	Ondubbelzinnige wilsuiting.	793
1.2.2.	Kennisname van de wilsuiting tot beëindiging	794
1.2.3.	' <i>Acte équipollent à rupture</i> '	794
1.3.	In principe geen vormvereiste of motivering vereist	795
2.	Gevolgen van de opzegging	796
2.1.	Opzeggingstermijn.	796
2.1.1.	Overeenkomst van bepaalde duur.	796
2.1.2.	Overeenkomst van onbepaalde duur	797

2.2.	Uitvoering van de overeenkomst tijdens de opzeggings- termijn en werking voor de toekomst (<i>ex nunc</i>)	799
2.3.	Onherroepelijk karakter	800
2.4.	Nog een ontbinding wegens wanprestatie na een eenzijdige opzegging?	801
2.5.	Gedeeltelijke opzegging.	801
2.6.	Gevolgen van de onregelmatige of abusieve opzegging.	802
3.	Contractualisering: opzeggingsbedingen.	805
3.1.	Geldigheid van opzeggingsbedingen	805
3.2.	Beperkingen aan de geldigheid en uitwerking van een opzeggingsbeding.	806
3.2.1.	Overeenkomsten van onbepaalde duur	806
3.2.2.	Bijzondere regelgeving	807
3.2.3.	Verbod van rechtsmisbruik	808
C.	Ontbindende voorwaarde.	808
1.	Toepassingsvereisten van de ontbindende voorwaarde	809
1.1.	Toekomstige en onzekere gebeurtenis	809
1.2.	Mogelijke en geoorloofde voorwaarde	810
1.3.	Uitdrukkelijk of stilzwijgend	811
2.	Gevolgen van de ontbindende voorwaarde	812
2.1.	Hangende de voorwaarde	812
2.2.	Bij vervulling van de voorwaarde	813
2.2.1.	Automatische en retroactieve uitwerking	813
2.2.2.	Geen terugwerkende kracht in het Wetvoorstel Verbintenissen	815
2.3.	Bij niet-vervulling van de voorwaarde	816
D.	Uitdovende termijn	816
1.	Toepassingsvereisten van de uitdovende tijdsbepaling	816
1.1.	Toekomstige en zekere gebeurtenis.	816
1.2.	Grondslag voor een uitdovende tijdsbepaling.	817
2.	Gevolgen van de uitdovende tijdsbepaling.	817
	BIJLAGEN	819
	Bijlage 1. Wetsvoorstel houdende Boek 1 “Algemene bepalingen” van het Burgerlijk Wetboek	821
	Bijlage 2. Wetsvoorstel houdende Boek 5 “Verbintenissen” van het Burgerlijk Wetboek.	824
	Bijlage 3. Selectie van suggesties inzake voorgestelde Boeken 1 en 5 van het nieuwe BW	868
	<i>Trefwoordenlijst</i>	873

BEKNOPTE AFKORTINGENLIJST

BGB	Bürgerliches Gesetzbuch, d.i. het Burgerlijk Wetboek van Duitsland
B2b-wet	Wet van 4 april 2019 houdende wijziging van het Wetboek van Economisch Recht met betrekking tot misbruiken van economische afhankelijkheid, onrechtmatige bedingen en oneerlijke marktpraktijken, <i>BS</i> 24 mei 2019
BW	nieuw Burgerlijk Wetboek van België, waarvan de Boeken 3 en 8 reeds werden aangenomen
DCFR	Draft Common Frame of Reference
eIDAS Verordening	Verordening (EU) nr. 910/2014 van het Europees Parlement en de Raad van 23 juli 2014 betreffende elektronische identificatie en vertrouwensdiensten voor elektronische transacties in de interne markt en tot intrekking van Richtlijn 1999/93/EG
NBW	Burgerlijk Wetboek van Nederland
Oud BW	Burgerlijk Wetboek van België, zoals heden nog van toepassing
Code civil	Burgerlijk Wetboek van Frankrijk
PECL	Principles of European Contract Law
Toelichting	Toelichting bij het Wetsvoorstel Verbintenissen
Unidroit Principes 2016	Unidroit Principles of International Commercial Contracts 2016
Verzekeringswet 2014	Wet van 4 april 2014 betreffende verzekeringen, <i>BS</i> 30 april 2014
VWEU	Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie
Wet Betalingsachterstand Handelstransacties	Wet van 2 augustus 2002 betreffende de bestrijding van de betalingsachterstand bij handelstransacties, <i>BS</i> 7 augustus 2002.
WER	Wetboek van economisch recht
Wetsvoorstel Algemene Bepalingen	Wetsvoorstel houdende Boek 1 “Algemene bepalingen” van het Burgerlijk Wetboek, <i>Parl.St.</i> Kamer 2020-21, 55-1805/001 (uittreksel in bijlage achteraan in dit boek)

Wetvoorstel Verbintenissen Wetsvoorstel houdende Boek 5 “Verbintenissen” van het Burgerlijk Wetboek, *Parl.St.* Kamer 2020-21, 55-1806/001 (uittreksel in bijlage achteraan in dit boek)